

EDIN ŠAKOVIĆ, PROF., DR. SC. OMER HAMZIĆ

Svi naši spomenici (povodom podizanja spomen-biste Josipu Brozu Titu u Gračanici)

Uvodne napomene

Neposredno nakon izbora i postizbornih slavlja, podizanje spomen-biste Josipu Brozu Titu postalo je jedna od glavnih tema u Gračanici. Riječ je o događaju koji, zasigurno, ima znatno veću težinu i daleko širu dimenziju od običnog obilježavanja nečijeg lika i djela, događaju koji je već izazvao polemike i podigao dosta prašine u ovom gradu.

I sad šta je sporno u svemu tome?

Prije odgovora na to pitanje, da se podsjetimo: tokom više od pola stoljeća socijalističke vlasti, Gračanica nije imala nikakvo spomen-obilježje, čak ni ulicu nazvanu po vođi antifašističke borbe 1941.–1945. i poslijeratnom doživotnom predsjedniku i autoritarnom vođi socijalističke Jugoslavije. Danas, blizu dva desetljeća od propasti svega što je Tito personificirao, u Gračanici mu se podiže spomen-obilježje. Uz to, spomenik je lociran u centralnom gradskom parku, dakle ne samo na javnoj površini, nego i na središnjoj i najelitnijoj lokaciji

u ovome gradu. To se već tiče svih građana Gračanice, a ne samo jednog udruženja koje je iniciralo i povelu tu aktivnost. Uz to, treba imati u vidu da se spomen-bista Josipu Brozu Titu podiže prije nego što je ovaj grad izgradio spomenik šehidima i palim borcima odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.–1995. godina, mada je najavljivano da će taj spomenik biti izgrađen prije Titove biste. Slučajnost ili ne, preko te činjenice se ne može lahko prijeći.

U traženju odgovora na pitanje, šta je zapravo tu sporno i koji je smisao čitavog tog poduhvata, iznijet ćemo kraću *historiografsku* ocjenu lika i djela Josipa Broza, koja se zasniva na savremenim dostignućima historijske nauke. Naglašavamo ponovo – *historiografsku ocjenu*, dakle stručnu, profesionalnu, oslobođenu ideologije i emocija.

Josip Broz Tito – kratka historiografska ocjena

Historijska uloga Josipa Broza Tita u novijoj svjetskoj i regionalnoj historio-

grafiji doživjela je kritičku revalorizaciju i reinterpretaciju. Oslobođen ideološkog, idealiziranog i emotivnog pristupa, Josip Broz Tito se, kao čovjek koji je vladao jednom zemljom skoro četiri decenije opisuje nepristrasno, na bazi objektivnih činjenica, sa svim svojim pozitivnim i negativnim osobinama i djelima, te pozitivnim i negativnim posljedicama tog djela. Govoreći o tom, nesumnjivo, krupnom historijskom liku, danas – u demokratskom i pluralističkom društvu, nužno je imati na umu obje strane njegove ličnosti, a ne samo onu svijetlu – koja se manifestira u Titovim neospornim zaslugama, tekovinama, pozitivnim principima i plemenitim ciljevima za koje se zalagao. Ne smije se, dakle, smetnuti s uma da takvo Titovo lice ima i naličje, koje odražava tvrdog i beskompromisnog vlastodršca i diktatora, odgovornog ne samo za gušenja građanskih sloboda i kršenja ljudskih prava, naročito u pojedinim periodima svoje vladavine, nego i za smrt još uvijek neutvrđenog broja ljudi koji su, kao stvarni ili potencijalni politički protivnici bili žrtve njegovog režima.

Koje su to **pozitivne strane Titove ličnosti**, njegove zasluge i tekovine?

Josip Broz Tito je bio vođa antifašističkog pokreta koji se borio za oslobođenje Jugoslavije, ali i za njezino ustavno preuređenje na federalističkom principu. Narodno-oslobodilački pokret, na čelu sa Josipom Brozom Titom, zagovarao je nacionalnu jednakopravnost, izraženu u čuvenoj sintagmi “bratstvo i jedinstvo”. U ratu, Titova vojska je bila jedina vojna sila na Balkanu koja ljude nije razdvajala niti ubijala zbog nacionalne i vjerske pripadnosti. Na ratnim razgovorima o federalnom uređenju Jugoslavije, Tito je uvažio argumente bosansko-hercegovačkih komunista da se Bosni i Hercegovini prizna državnost

i da postane ravnopravna sa ostalim federalnim jedinicama u novom ustrojstvu Jugoslavije, što je i usvojeno, na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, prije ravno 65 godina. Priznanje državnosti Bosne i Hercegovine, zemlje kojoj je u periodu između dva svjetska rata od strane građanskih političkih krugova negirana autohtonost i državnost, predstavljalo je veliki historijski iskorak, posebno za Bošnjake muslimane.

Kada je o Bošnjacima riječ, treba spomenuti da su još od kasnih tridesetih godina, nakon što je Tito došao na čelo Komunističke partije, komunisti počeli uvažavati posebnost bosansko-hercegovačkih muslimana, koje građanska politika u monarhističkoj Jugoslaviji nije uopće priznavala kao posebnu etničku, a pogotovu nacionalnu skupinu. Nakon sporazuma Cvetković–Maček i podjele Bosne i Hercegovine, komunisti, na čelu sa Josipom Brozom, tražili su autonomiju za Bosnu i Hercegovinu, što se ne samo slagalo sa općim raspoloženjem Bošnjaka – ideja autonomne Bosne je, štaviše, *“temeljna ideja i sinonim za bošnjačku nacionalnu ideologiju”*, kako to kaže akademik dr. Enver Redžić. Poslije rata, doduše, komunisti su odustali od svoje dotadašnje politike vis-à-vis Bošnjaka, okrenuvši se ponovo pogubnim stavovima o “opredjeljivanju”. Bila je to i velika nepravda i kobna zabluda, jer se jedan narod, njegova posebnost i kultura, duh i mentalitet – ne može tek tako negirati. Kasnih šezdesetih godina, kada zahtjevi za priznavanje bosansko-hercegovačkih muslimana kao posebne nacionalne zajednice postaju sve glasnjiji, Tito je ličnim uplivom otvorio put rješenju tog pitanja. Bez obzira na sve političke igre oko tog neprikladnog imena („Muslimani”) i kasnije posljedice njegove upotrebe, to je ipak bio golemi korak naprijed, što velikodržavni ideolozi i šovinisti

stički elementi u Savezu komunista Titu nikad nisu oprostili.

Na vanjsko-političkom planu, Tito je, kao jedan od glavnih osnivača i lidera Pokreta nesvrstanih snažno zagovarao ideju nesvrstanosti, uobličenu kroz konkretnu političku akciju na svjetskoj političkoj pozornici. Iako od promicanja i populariziranja tog pokreta, u što je Tito ulagao ogromnu energiju i sredstva – njegova država nije imala skoro nikakve materijalne koristi, ta ideja je puno značila za tadašnje nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. One su time kao članice tog pokreta ipak mogle računati na neku pomoć (makar i skromnu), koja neće biti uvjetovana svrstavanjem na ovu ili onu stranu, odnosno upadanjem u hladnoratovski *Maelstrom* velikih sila. Među tim zemljama, nije suviše napomenuti, znatan broj je i islamskih. S druge strane, ta ideja je donijela svjetsku slavu i popularnost Titu i tadašnjoj Jugoslaviji

Prije toga, Tito je, sukobivši se sa Staljinom (1948.), Jugoslaviju izveo iz bloka komunističkih država, prvi narušivši komunističko jedinstvo, što mu Zapad, naravno, nikad nije zaboravio. Učvrstivši se na vlasti i odustavši od staljinističkih metoda vladanja, pokušao je izgraditi nešto što je postalo poznato kao “socijalizam s ljudskim licem”, a kasnije institucionalizovano kao sistem društvenog samoupravljanja, udruženog rada itd. Ustavom iz 1974. godine izvršio je dalju demokratizaciju i decentralizaciju zemlje, koja je u pojedinim segmentima imala odlike konfederacije – što mu velikosrpski šovinisti nikad neće oprostiti.

Obnova ratom razorene zemlje, ubrzan i forsirani privredni razvoj, industrijalizacija i urbanizacija, masovno prosvjećivanje i ulaganje u školstvo, zdravstvenu i socijalnu zaštitu – još su neke od neospornih Titovih zasluga. Uprkos totalitarnom

političkom sistemu i povremenim periodima teških kriza (i političkih i ekonomskih), Tito je barem u posljednjih desetak godina svoje vlasti uspio obezbijediti solidan životni standard u odnosu na ostale socijalističke zemlje, a o kulturi i načinu života da se i ne govori. Od rock-bandova, hippie-pokreta i novog vala, FKK komunala na Jadranu, do robnih kuća kao simbola potrošačkog društva – Jugoslavija je bila preplavljena očitim simbolima onoga što se zove *western way of life*. Iako se po produktivnosti i kupovnoj moći stanovništva (stvarima po kojima se zapravo i mjeri standard) nije mogla porediti sa razvijenim zemljama i demokratskim društvima Zapada, sistem socijalne i zdravstvene zaštite u zadnjim godinama Titove vlasti i sve do disolucije Jugoslavije bio je zaista dobro uređen i vrlo je dobro funkcionirao. Po standardu i ličnim slobodama građana tadašnja Jugoslavija bila je „Zapad“ za socijalističke zemlje Istočnog bloka.

Tito je, osim toga, bio neosporno jedna od najmarkantnijih ličnosti svog vremena, uživao je međunarodni ugled i popularnost, te imao držanje, manire i nastup istinskog svjetskog državnika.

Naravno, kako rekospo, **uprkos svim pozitivnim stranama Titovog lika i djela, njegovo lice ima i svoje naličje**. Kao prvo, on je bio vođa jednog totalitarnog političkog sistema, ma koliko se taj sistem razlikovao i bio „blaži“ u odnosu na one iza „gvozdene“ zavjese. To je neosporna činjenica, koja ima veliku težinu u savremenom demokratskom svijetu, gdje je svako veličanje takvih sistema apsolutno neprihvatljivo i nespojivo sa idejama na kojima je zasnovana Europska unija. Ne treba naglašavati da je ulazak u to društvo strateški cilj naše zemlje.

Bez obzira na mnoga preuveličavanja

(iz političkih razloga, posebno iz nacionalističkih političkih opcija), njemu se ipak s razlogom direktno pripisuje komandna, pravna i moralna odgovornost za neke od najvećih ratnih zločina počinjenih u završnici Drugog svjetskog rata i neposredno nakon njegovog svršetka na tlu Jugoslavije, zločina u kojima su, prema realnim procjenama, stradale desetine hiljada ljudi, ubijenih bez suda i poštenog sudskog procesa. Broj onih koji su mučeni, maltretirani i hapšeni još je veći. Na primjer, broj nestalih Bošnjaka u završnici Drugog svjetskog rata (za koje se na području Gračanice, ustalio narodni izraz „da su ostupili“) nikada nije ni utvrđen. U nekim svojim manifestacijama (uglavnom pojedinačnim), ti zločini se mogu svrstati u zločine protiv čovječnosti, a u slučaju jugoslavenskih Volksdeutschera i etničkim čišćenjem.

Iako se moraju uvažavati i objektivne historijske okolnosti, on se ipak ne može osloboditi odgovornosti za surove i represivne mjere kojima se njegov režim obračunavao s ideološkim i političkim neprijateljima i neistomišljenicima – ne samo stvarnim (koji jesu, Goli otok n.pr.), već i potencijalnim (koji možda jesu ili bi to mogli postati). Broj zatvaranih i na razne načine fizički i psihički mučenih i ubijenih još nije konačno utvrđen – strahovite masovne grobnice, poput one u Teznu kod Maribora (u kojoj je na površini od 70 m² otkopano 1179 ljudskih skeleta), tek su se počele otvarati.

Jedna od epizoda iz Drugog svjetskog rata se također uklapa u priču o tamnoj strani Titove ličnosti. U Bosni, sve do kasnog proljeća 1942., četnici i partizani su bili saveznici. Rezultat te saradnje i savezništva bili su zajednički partizansko-četnički napadi na bošnjačka naselja i masovni pokolji koji su se u njima dešavali. To

je bilo sa znanjem i odobrenjem samoga Tita. I kasnije, partizani su imali blagonaklon stav prema četnicima. Razoružane četnike Tito je puštao kućama kao “zavedene domoroce”, kako je to u svom dnevniku formulisao Vladimir Dedijer. Neki od najgorih zločinaca primljeni su u partizanske odrede, štaviše – povjerene su im rukovodeće funkcije. O tome je u svojim sjećanjima pisao Adil Zulfikarpašić. On se lično požalio Titu na činjenicu da su dojučerašnji četnički koljači imenovani na odgovorne funkcije u oslobođenoj Foči, na što mu je Tito hladno odgovorio: “Izgleđaš mi umorno, idi se naspavaj”.

Kao što je rečeno, Tito se nakon 1945. priklonio onim krugovima u Partiji koji su negirali nacionalni identitet i uopće posebnost Bošnjaka, pa je Bošnjacima uskraćeno bilo kakvo nacionalno ime i morali su se “opredijeliti” između Srba i Hrvata. (ovo je djelomično ispravio kasnih 60-tih, ali ipak su posljedice koje su na Bošnjake tih 20-ak godina “bez identiteta” ostavile katastrofalne posljedice i osjećaju se još i danas).

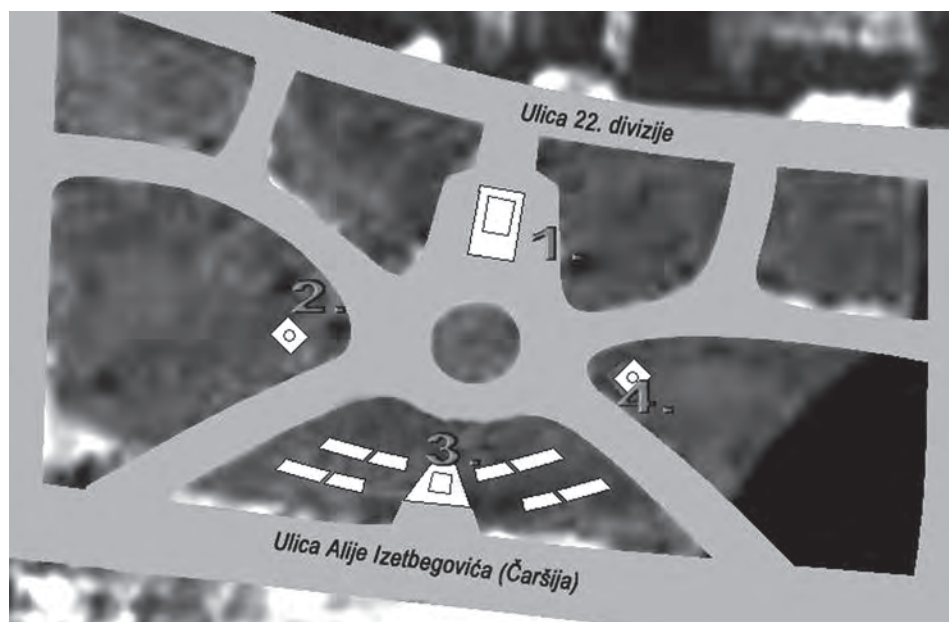
U prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata ugušio je opoziciju, uspostavio diktaturu i počeo nametati rigidnu privrednu politiku po uzoru na Staljinov Sovjetski savez (čak i nakon političkog sukoba sa Staljinom,

1948.), koji se ogledao u forsiranoj industrijalizaciji, kolektivizaciji sela, prisilnom otkupu poljoprivrednih proizvoda – što je u nekim dijelovima Jugoslavije uzrokovalo masovnu glad i seljačke bune (poput one u Cazinu, ali i bune u Stuparima kod Kladnja i Grapskoj kod Doboja).

Tada dolazi i do gušenja vjerskih sloboda, obračuna s nepodobnim svećenstvom i vjerskim službenicima, te posebno omladinskim organizacijama koje su mogle poslužiti kao prepreka općoj indoktrinaciji omladine komunizmom. U početku su gušenja vjerskih sloboda bila toliko oštra da su ljudi prisiljavani na kršenje vjerskih propisa, da su vjerski objekti zatvarani, pa i rušeni (npr. u Sarajevu, jedna od najljepših potku-

Spomen-kosturnica podignuta 121 poginulom borcu NOR-a u centralnom parku u Gračanici (skulptorska kompozicija: Alfred Piltz)

Prijedlog memorijalnog kompleksa u centralnom gradskom parku u Gračanici: 1. Postojeći spomenik borcima NOR-a, 2. Spomen-bista Josipu Brozu Titu, 3. Spomenik šehidima (centralna skulptura i ploče sa imenima), 4. Predloženo mjesto za bistu Alije Izetbegovića

polnih džamija i najstarija od njih – Sken-derija ili u Gračanici tri džamije – Olovija, Paša-zade i Potočka), nametnuta je zabrana pokrivanja muslimankama itd. Kasnije, nakon popuštanja stege totalitarizma, vjera je naprosto pod krinkom proklamiranih vjerskih sloboda marginalizirana – tako što javno deklarirani vjernici osim rijetkih izuzetaka nisu mogli dospjeti ni na jedan bitniji položaj.

U sučeljavanju pozitivnih i negativnih „učinaka“ jedne velike historijske ličnosti, kakav je nesumnjivo bio Josip Broz, jedni još uvijek preuveličavaju svijetle, a dugi sive ili tamne stranice te bogate i burne biografije. Zavisno od ugla gledanja, generacijske pripadnosti, individualne sposobnosti pronicanja i objektivnog odmjerenja historijskih činjenica, Tito i Titovo djelo se danas manje više retušira crno-bijelom tehnikom. Koji su tonovi preovlađujući? To je pitanje

koje će još dugo ostati otvoreno i samo po sebi prevazilazi okvire ove teme. Možda su u oravu ibu koji tvrde da je to sudbina svih velikana historije.

Da li je Titova spomen-bista u Gračanici – povijesni anahronizam?

Kao što je rečeno u uvodu, Gračanica u vrijeme socijalističke Jugoslavije nije imala čak ni Titovu ulicu, akamoli spomenik. O razlozima zašto je bilo tako, ne bi trebalo ovdje nagađati. Ali samo po sebi, nameće se pitanje, opravdanosti i svrhe (da ne govorimo o ciljevima) podizanja takvog spomenika danas, duboko u postkomunističkom dobu, dobu koje se više ne može čak smatrati ni tranzicijskim. Dizati spomenik Titu danas, kada na životu nije niti jedna od tekovina na kojima je počivao njegov režim, uistinu predstavlja svojevrсни anahronizam. Ideologija i politički sistem

komunizma je potpuno kahirao – danas egzistira tek u pet zemalja svijeta (Kina, Kuba, Sjeverna Koreja, Vijetnam i Laos), socijalističko društveno uređenje također. Titova država se raspala u krvavom ratu, koji je najbolje pokazao da je i ideologija “bratstva i jedinstva”, ma koliko se mnogim generacijama činila prihvatljivom, ipak bila samo jedna velika zabluda. Još jedan dokaz tome je činjenica da je Titova armija, iznikla iz partizanske antifašističke vojske, na kraju postala oruđe velikosrpske politike i agresor na međunarodno priznate države. I dalje da ne nabrajamo.

Zato imaju smisla pitanja – koja je uopće svrha tog spomenika (kao, uostalom, i sličnih spomenika u drugim gradovima Bosne i Hercegovine)? Jedan od odgovora može biti da je to manifestacija jednog svojevrsnog fenomena, neki ga zovu *titomanijom*, koji je najizraženiji kod Bošnjaka, što je vjerovatno posljedica nedovoljne nacionalne osviještenosti. U biti, Tito se tu pojavljuje kao simbol jednog vremena u kome se navodno živjelo bolje, sigurnost bila veća itd., itd. Radi se, dakle, o svojevrsnom uzmicanju u prošlost uslijed nesposobnosti suočavanja sa izazovima i problemima tranzicijskog i post-tranzicijskog doba.

Što se tiče Gračanice, opravdano je posumnjati da nije samo to u pitanju. Da je samo to – ne bi zapravo ni bilo ništa sporno. Ljudi koji sa emocijama i nostalgijom Tita idealiziraju i veličaju, gotovo kao neko božanstvo, imaju pravo na jedan centralni simbol oko kojeg će se okupljati i obilježavati prigodne datume (4. maj, 25. maj, 27. juli, itd.). Opravdano je, dakle, da Titovi štovatelji ili grubo rečeno – sljedbenici ti-toističkog kulta, u demokratskom društvu imaju mjesto za svoj “idol” oko kojeg će se okupljati, kao što se pripadnici vjerskih zajednica okupljaju u hramovima i bogomo-

ljama. Međutim, u slučaju Gračanice – oni su to svoje pravo manje-više zloupotrijebili, prisvojivši i zauzevši javnu površinu u gradu, koja pripada svima. I to ne bilo kakvu, nego onu najelitniju.

Lokacija spomen-biste Josipu Brozu Titu – šta je sporno?

Svaki spomenik, što i sama riječ kaže, ima prvenstveno memorijalnu ulogu – on služi da obilježava sjećanje na neki značajan događaj ili neku znamenitu ličnost. Međutim, pojedini spomenici imaju i puno širu ulogu – to je, naime, političko-simbolička uloga, da je tako označimo. Takvi spomenici ne služe samo da obilježavaju, recimo neku ličnost, nego i da slave ono što ta ličnost personificira. Takvi spomenici su obično podignuti na centralnim i najprometnijim mjestima, gradskim trgovima, glavnim ulicama, skverovima itd.

Jedan od primjera jeste i spomen-kosturnica borcima NOR-a u Gračanici, u gradskom parku, podignuta prije više od pola stoljeća. Taj spomenik nije samo podsjećao na poginule borce i NOR, on je u vrijeme socijalističke Jugoslavije, istovremeno bio i politički simbol, odnosno simbol režima, političkog sistema i društvenog uređenja, izgrađenog na temeljima NOR-a. Danas, međutim, spomenik više nema takvu ulogu – propašću Jugoslavije i svršetkom jedne historijske epohe, taj spomenik ostaje tek materijalno svjedočanstvo jednog vremena. Isto bi bilo da je u periodu socijalizma bila podignuta spomen-bista Titu na mjestu gdje se diže – danas, ta bista ne bi imala nikakvu drugu ulogu osim što bi bila spomenik jedne protekle epohe.

Međutim, dizanje takvog spomen-obilježja danas, pogotovo na takvoj lokaciji, poprima naglašenu političku dimenzi-

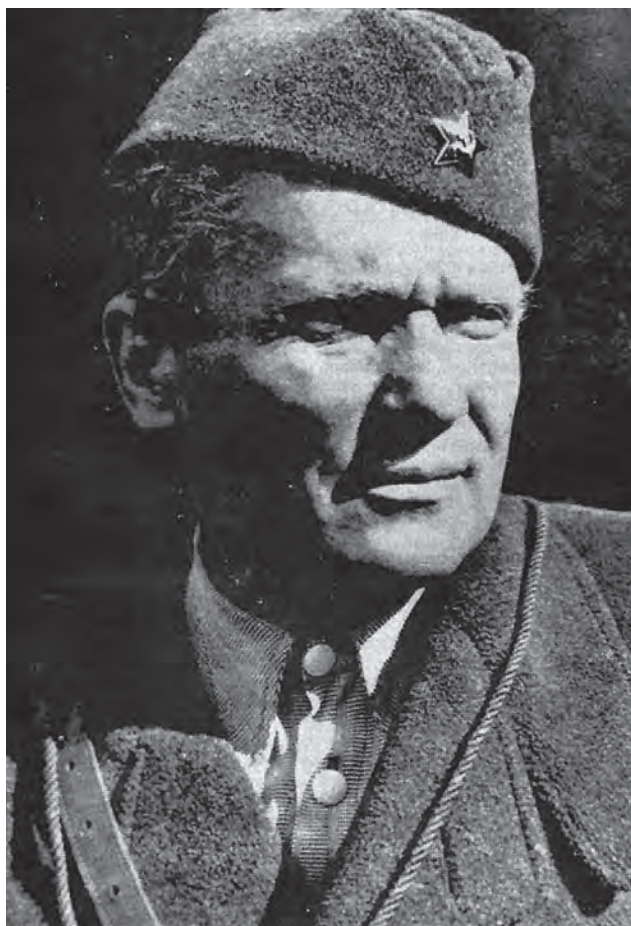
ju, dodatno pojačanu činjenicom da je taj spomenik podignut prije spomenika šehidima, iako te dvije stvari, realno, jedna s drugom nemaju veze. Da je UABNOR podigao spomenik na nekoj drugoj, "diskretnijoj" lokaciji, ta bi politička dimenzija bila znatno ublažena. No, u centralnom gradskom parku, kao najprestižnijoj i najpoželjnijoj lokaciji u gradu, spomenik Titu će stajati, ne kao spomenik, nego kao politički simbol. Tačnije, simbol nadmoći jedne ideologije i sistema koji je davno propao, ali koji očigledno još uvijek živi u glavama mnogih ljudi. Objektivno, to neće biti od koristi ni Titu (kao historijskoj ličnosti), a ni onima koji zagovaraju

podizanje takvog spomenika. Naprotiv, to može biti izazov i provokacija za sve one koji su suprotnih mišljenja ili nazora. No, to su sve benigne stvari u odnosu na vrlo problematične (pa i štetne) poruke koje taj spomenik šalje.

Koje su to poruke?

Zamislimo jednog prosječnog Europljanina koji dođe u Gračanicu i prošetara čaršijom. Naravno, Titovu bistu će odmah uočiti. I šta će ona za njega predstavljati? Ostatak komunizma? Ne, nikako, jer je spomenik podignut skoro dvadeset godina nakon sloma komunizma. Kao takav, on može predstavljati isključivo simbol neokomunizma, te nostalgije i žala Gračanlija za komunističkim režimom i socijalističkim društvenim uređenjem, koje je, kao što rekosmo, davno prevaziđeno i propalo. U simboličkoj ravni predstavljat će jednu pogrešnu težnju Gračanice, usmjerenu suprotno od euroatlantskih integracija. Stoga, realno, može biti korak unazad na izgrađivanju europskog imidža Gračanice.

Aktualna općinska vlast se ponosi priznanjima poput "najevropskije općine" i slično. Bez obzira što takva priznanja dolaze iz kruga nevladinih organizacija i pokreta, ona pokazuju usmjerenje općine ka Europi i europskim integracijama, što je uistinu za svaku pohvalu – pogotovu kada se tome pridodaju i konkret-

ne stvari, poput uspostavljanja kontakata i saradnje sa pojedinim europskim gradovima od Švedske do Italije. Međutim, Europa ne priznaje i ne poznaje slavljenje bivših vođa totalitarnih režima (neovisno da li je fašistički ili komunistički) i tu nema nikakvog opravdanja. Iz savremene europske perspektive, istinski demokrata može biti samo onaj čovjek koji je istovremeno i antifašist i antikomunist (kako to u susjednoj Hrvatskoj stalno ponavlja čuveni povjesničar dr. Ivo Banac, sadašnji predsjednik Hrvatskog Helsinškog odbora).

S druge strane, obilježavanje uspomene na Josipa Broza Tita, uz određene rezerve (s obzirom na takozvano Titovo naličje) samo po sebi nije uopće sporno, ali ono što se u Gračanici uradilo nije obilježavanje uspomene, nego slavljenje Tita kao političkog simbola, te implicitno – njegove ideologije, režima, političkog sistema, drugim riječima, svega onoga što je u potpunoj suprotnosti sa europskim demokratskim načelima i vrijednostima (koje, volens-nolens, moramo prihvatiti na našem putu u euroatlanske integracije) i svega onoga što su ključne europske institucije i organizacije jasno i nedvosmisleno osudile.

Podsjećamo, Parlamentarna skupština Vijeća Europe, najstarija europske institucije, početkom 2006. godine je donijela Rezoluciju 1481. – o potrebi za međunarodnom osudom zločina totalitarnih komunističkih režima. U toj rezoluciji, ističe se, između ostalog, da totalitarne komunističke režime bez izuzetka (kako to stoji u tački 2 spomenute rezolucije) karakteriziraju teška kršenja ljudskih prava i zločini. Podsjećam i na tačke 12. i 13. spomenute rezolucije: naime, Skupština Vijeća Europe odlučno osuđuje teška kršenja ljudskih prava, počinjena od strane totalitarnih komunističkih režima, te izražava suosjeća-

nje, razumijevanje i priznanje za žrtve tih zločina. Ona također poziva sve komunističke i post-komunističke stranke u državama članicama, koje to još nisu učinile, da ponovno ocijene historiju komunizma i svoju vlastitu prošlost, da se jasno distanciraju od zločina totalitarnih komunističkih režima, te da ih potpuno jasno osude. Naravno, mnogi će ovo odbiti i da pročitaju. Koga, uostalom, briga za nekakve rezolucije nekakve skupštine nekakvog Vijeća Europe. Ta mi nemamo nikakvog obzira ni prema institucijama i predstavničkim tijelima građana u vlastitoj državi.

Inicijator postavljanja spomen-biste Josipu Brozu Titu, UABNOR, u februaru ove godine dobio je odobrenje za izgradnju od Općinske službe za prostorno uređenje, geodetske i imovinsko-pravne poslove. Cijela stvar je završena bez javne rasprave, dakle jednostrano. Da ne bude zabune – sve je obavljeno u okvirima zakona. Ali s obzirom da se radi o javnoj površini – i to ne bilo kakvoj, nego prostoru glavnog gradskog parka, najelitnijoj lokaciji u gradu – u ovom slučaju nije nika-ko smjela da izostane šira javna rasprava, u prvom redu u okviru Mjesne zajednice Gračanica, pa i na Općinskom vijeću kao predstavničkom tijelu građana. Nažalost, izostala je. O spomeniku se, navodno, tek ponešto progovorilo na sjednici Odbora za obilježavanje značajnih datuma, događaja i ličnosti. Međutim, taj odbor, kao radno tijelo Općinskog vijeća, po zakonu nema pravo donositi bilo kakve odluke, jedino može iznijeti mišljenje i zaključak, ali opet – pred Općinsko vijeće. Izabrani predstavnici građana u Općinskom vijeću Gračanica se, međutim, nisu imali prilike izjasniti o ovome pitanju. Tako je javna lokacija, koja pripada svim građanima, dodijeljena jednom udruženju da bi na njoj bio

postavljen spomenik sa izraženom političkom dimenzijom.

Ali nije samo u tome problem. Ovo zapravo predstavlja jedan opasan presedan. Jednostavno, otvara put inicijativama da se u centralnom gradskom parku postavljaju neke druge spomen-biste i obilježja, ko zna kojim i kakvim ličnostima i ko zna s kakvom političkom reputacijom. Po logici – kad mogu oni, možemo i mi. Kakvu bi odluku tada donijela nadležna općinska služba? Ako bi bila pozitivna – zar to ne bi bio svojevrsan apsurd? Ako bi bila negativna – zar to ne bi bila diskriminacija jednog dijela građana, jer ispalo bi da ta služba izdaje odobrenja samo za one spomenike kojima je “aminovala” vladajuća politička partija na općini.

Primjer Tuzle ili kako bi to trebalo raditi

Tuzla je u bosansko-hercegovačkim okvirima specifična sredina. To je grad sa bogatom antifašističkom tradicijom, grad u kojem ljevičari imaju tradicionalno jako uporište, grad kojeg često nazivaju “crvenim”. Pa ipak, Tuzlacima se ne može zamjeriti sve ovo što smo prethodno naveli za Gračanicu. U Tuzli je također podignuta spomen-bista Josipu Brozu Titu i u godinama nakon raspada Jugoslavije. Ali, prije izgradnje spomenika Titu, Tuzla je zaista mnogo uradila na obilježavanju perioda 1992.–1995. Što se tiče Josipa Broza Tita, njegova spomen-bista podignuta je prije nekoliko godina, na inicijativu Bosanske stranke. Da su kojim slučajem pokretači te inicijative, ali i oni koji su o njoj odlučivali i koji su je realizirali razmišljali onako kako su to Gračanlije uradile, ta bista bi se danas nalazila ili ispred Čaršijske džamije, ili negdje na Korzou. Nikome, štaviše, nije na pamet palo ni da je postavi, recimo, na

Solni trg, u centralni gradski park ili park na mjestu nekadašnje željezničke stanice (preko puta sjedišta SDP-a), gdje se inače već nalazi jedan od spomenika borcima ARBiH. Spomen-bista Titu u Tuzli nije locirana ni na jednoj lokaciji gdje bi mogla da “bode oči”, odnosno gdje bi mogla da ima političku dimenziju i političko-simboličku ulogu.

Umjesto toga, Tuzlaci su spomen-bistu Titu postavili u već postojeći memorijalni kompleks boraca NOR-a u okviru šireg spomen-kompleksa na Slanoj Banji. Titova bista je smještena neposredno ispod partizanskog spomen-groblja, u najljepšem mogućem ambijentu – na rubu šume, s pogledom na grad. Spomenik Titu je okružen bistama narodnih heroja, vezanim na ovaj ili onaj način za Tuzlu. Tito u sredini, okružen narodnim herojima, sa grobovima partizana iza sebe, okrenut licem prema gradu – čitav taj spomenički ansambl je nevjerovatno lijepo postavljen, uređen i koncipiran, tako da to Tuzli mogu pozavidjeti i europski gradovi. Na taj način, dolazi do punog izražaja memorijalna uloga tog spomenika, a samo mjesto, u miru i tišini, na određen način prožeto sjetom, idealno je da podsjeti čovjeka na minula vremena Titove vladavine i za one koji ih se sjećaju s nostalgijom i za one koji taj period poznaju preko historijskog štiva.

Kako to da su Tuzlaci, za razliku od nas u Gračanici, obilježili sjećanje na Tita na taj način – s mjerom i krajnje ukusno, dostojanstveno, gospodski? Naravno, kada posmatramo Tuzlu i način na koji su oni znali “poredati stvari” kako treba, od spomenika šehidima i poginulim borcima ARBiH do spomen-biste Titu, očito je glavni faktor, ipak kompetentnost ljudi “koji se pitaju” u Tuzli. U Gračanici, na-

žalost, nauku i struku uglavnom niko ništa ne pita.

Postoji li način da se tu nešto popravi?

Bez obzira na nečije, možda, drugačije namjere, podizanje spomen-biste Josipu Brozu Titu na najprestižnijoj lokaciji u gradu ima snažnu političku dimenziju i, objektivno, uvijek će „emitovati“ više politike (rekli smo već, historijski, davno pregažene), nego „čiste memorije“ na onu svijetlu stranu Titovog lika i djela. Drugi problem je pitanje spomenika šehidima i poginulim borcima ARBiH – koji, ne samo da još nije sagrađen, nego je za njega predviđena druga, zašto ne reći, sasvim sporedna lokacija. Mada objektivno nema mjesta za bilo kakva poređenja, po nekima ispada da Tito u Gračanici ima veću vrijednost od šehida i odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.–1995. Nije li to prostor za ružno politiziranje i bespotrebne podjele u gradu tamo gdje ih ne smije biti.

Na kraju, postavlja se pitanje, može li se ovo nekako ispraviti ili popraviti? Po nama, postoji samo jedno rješenje: spomenik šehidima također treba locirati u centralni gradski park, ukomponirati sa postojećim spomenikom borcima NOR-a i spomen-bistom Josipu Brozu Titu u jedinstvenu spomeničku cjelinu. Šta bi se time dobilo?

Kao prvo, spomenik šehidima nalazio bi se na najpogodnijoj mogućoj lokaciji - u samom i najstrožijem centru grada. Drugo, spomenik šehidima i poginulim borcima ARBiH sa spomenikom palim borcima NOR-a u okviru jedinstvenog spomen-kompleksa na najbolji bi način isticao kontinuitet antifašističke borbe na ovim prostorima, 1941.–1945. i 1992.–1995. Na centralnom spomen-obilježju šehidima, pored imena poginulih boraca

ARBiH, trebalo bi urezati i imena ubijenih civila, s obzirom da se spomen-obilježje civilnim žrtvama rata nalazi daleko od grada, te ga vjerovatno nije nikada posjetilo 90% Gračanlija. U okviru tako zamišljenog spomen-kompleksa, trebalo bi predvidjeti mjesto i za spomen-bistu Alije Izetbegovića, prvog predsjednika Bosne i Hercegovine i ratnog komandanta Armije R BiH, koja bi se mogla naknadno podići (povodom 10-godišnjice smrti ili sl.). Na taj način, imali bismo memorijalni kompleks sa spomenicima palim borcima NOR-a i šehidima odbrambeno-oslobodilačkog rata, kao i spomen-biste dvojice ljudi koji, svaki za sebe, predstavljaju personifikaciju antifašističke borbe – Tito 1941.–1945. i Izetbegović 1992.–1995. Time bi i spomenik Josipu Brozu Titu izgubio onu političku dimenziju o kojoj je već bilo riječi. Napominjemo da je u Dobrovocima spomen-obilježje šehidima podignuto uz postojeći spomenik borcima NOR-a (spomenik čuvenoj bici na Monju između partizana i Nijemaca, 8. 8. 1944.) i da je čitav ambijent uređen kao jedinstvena spomenička cjelina. Centralni gradski park u Gračanici sasvim je dovoljno prostran da se u njega smjesti centralno spomen-obilježje šehidima, te smatramo da je u prvobitnim raspravama o mjestu tog spomenika lokacija gradskog parka sasvim olahko i neopravdano odbačena argumentacijom da je tu i spomen-grobnica, da bi bi radi toga bilo tehničkih poteškoća i sl..

Povezivanjem spomenika borcima zadnjeg rata sa spomenikom borcima NOR-a bio bi, kako rekosmo, istaknut kontinuitet antifašističke borbe 1992.–1995. To je izuzetno važno – jer kada naš narod bude partizane posmatrao u istom kontekstu kao Armiju RBiH, biće unaprijed eliminirana i svaka mogućnost buđenja simpati-

ja prema fašizmu i neće biti mjesta rigidnom antikomunizmu. Osim toga, bile bi prevladane i bolne uspomene na Drugi svjetski rat, u kojem su naši domaći ljudi, stjecajem historijskih okolnosti, živote gubili na različitim stranama. Mnogi od onih Gračanlija, čiji su članovi porodice pali od partizanske ruke i danas zaziru od partizana, ali i svih tradicija Narodnooslobodilačke borbe, što je pojava protiv koje se treba boriti, afirmišući antifašističku suštinu partizana i NOR-a. Na drugoj strani i danas, u kontekstu dnevno-političkih borbi, postoji nezanemarljiv broj ljudi koji neprijateljski gledaju na lik i djelo prvog predsjednika Bosne i Hercegovine i vrhovnog komandanta Armije RBiH, Alije Izetbegovića. Takva gledanja bi se realizacijom ove ideje također otklonila.

Spajanjem spomenika borcima NOR-a i spomen-biste Josipu Brozu Titu, sa centralnim spomen-obilježjem šehidima i poginulim borcima, te pripremom prostora za podizanje spomenika Aliji Izetbegoviću (vidi priloženi sliku), ne samo da bi se na najbolji način iskazao kontinuitet antifašističke borbe 1941.–1945. i 1992.–1995., nego i trajno opredjeljenje Gračanlija na tradicijama antifašizma i borbe za državnost Bosne i Hercegovine. Na ovaj način bi se, pored toga, učvrstilo jedinstvo svih naših ljudi, koji su danas, pod utjecajima dnevno-političkih prepucavanja i sami podijeljeni u dva tabora, uslovno “Titov” i “Alijin”. Protiv ovakvih vještačkih podjela, koje u konačnici mogu da budu pogubne, treba se boriti svim silama. I Tito i Alija su personifikacije dviju plemenitih, oslobodilačkih i antifašističkih borbi koje su vođene u različitim vremenima i različitim historijskim okolnostima. Isticanje kontinuiteta i zajedničkih principa jedne i dru-

ge borbe – za što bi gore izloženi prijedlog uređenja jedinstvenog spomen-kompleksa, u centralnom gradskom parku u Gračanici, bio najbolje i najpogodnije rješenje – značilo bi, istovremeno, i učvršćivanje jedinstva našeg naroda.

Umjesto zaključka

Ovoj tematici prišli smo s namjerom da potpuno objektiviziramo pitanje Tito-ve biste u Gračanici, koja je otkrivena za Dan državnosti Bosne i Hercegovine, 25. 11. 2008. Prišli smo problematici bez ikakvih predrasuda koje i danas „proizvodi“ kult Josipa Broza Tita i halabuke takozvanih antititoista ili oportunitizma prema nosiocima političkih ciljeva jednih i drugih. Ovo su stručna i iskustvena saznanja obojice autora, jedan pogled na to, po svemu, interesantno historijsko razdoblje. U principu, ne prihvatamo da se politizira sa velikim historijskim ličnostima, kao što se čini sa Titom i ovom bistom, kao što ne prihvatamo da se politizira sa Alijinom ulicom, šehidskim spomenikom itd. Iznoseći svoje vlastite poglede na ovo pitanje, autori su nastojali zbjeći opasnost da i sami ne „ulete“ u politiku na isti način i po istom obrascu po kojem su to učinili „graćanički titoisti“ (bez pežorativnog značenja), koji ovom akcijom (bistom) proizvode ekskluzivnog emitera davno prevaziđenih, u ovom vremenu već anahronih političkih poruka, na jednoj i potencijalnog protivnika tih istih političkih poruka (ideja) na drugoj strani (koji takođe predstavlja svojevrsan anahronizam, historijski i politički). Sve u svemu, nepotrebno trošenje energije oko, uistinu, nepotrebnog spomen-obilježja u Gračanici. Ponuđeno rješenje, samo je jedan od mogućih načina da se nešto, u tom smislu popravi.